رضا علي قاضي، ڊاڪٽر مهر خادم

سنڌي لوڪ ادب ۾ ”فليش فڪشن“ جا اهڃاڻ

TRACES OF FLASH FICTION IN SINDHI FOLK LITERATURE

Abstract

It is a proven fact that folk literature is the base of all other kinds of literature. Many other genres of literature have arisen from folk genres. Similarly, the basis of short story is also folk story. We can say the same for Sindhi poetry as well. Sindhi folk songs form the basis of *Geet*, *Waee* and *Kafi* etc. This is also the reason why traces of Flash fiction are seen in our folklore. The term flash fiction is basically an umbrella of these kinds of stories, which includes short-short story, sudden fiction, drabble, dribble, treble, fiction-55, twitterature, palm sized story, smoke long story, nano story, one-word story etc. The literary term Flash fiction was first used in 1992 for those stories which consisted of less than 1000 words. This research paper is aimed at giving examples of such flash fiction from Sindhi Folklore in the form of tales, fables, proverbs and parables etc.

تعارف

”فليش فڪشن“ جو اصطلاح بنيادي طور ڪهاڻين جي چٽيءَ جو نالو آهي، جنهن جي هيٺيان ڪهاڻين جا ڪافي قسم اچي وڃن ٿا، جهڙوڪ:شارٽ- شارٽ اسٽوري، سڊن فڪشن، ڊريبل، فڪشن-55، ڊرئيبل، ٽوئيٽريچر، پام سائيز اسٽوري، سموڪ لانگ اسٽوري، نينو اسٽوري، ون- ورڊ اسٽوري وغيره. ”ادبي اصطلاح Flash Fiction، 1992ع کان باقاعدي طور انهن ڪهاڻين جي لاءِ ڪتب آندو پيو وڃي، جيڪي لفظن جي ڳڻپ ۾ 1000 کان گهٽ آهن. فليش فڪشن جا ڪجهه محقق انهن ڪهاڻين کي 300 لفظن تائين آڻڻ جو رايو رکن ٿا، جڏهن ته گهڻن جي خيال مطابق 1000 جو انگ Flash Fiction ۽ Short Story جي وچ ۾ تفاوت جي لڪير آهي.“(1) مطلب ته 1000 کان گهٽ لفظن جي ڪهاڻين کي فليش فڪشن، جڏهن ته اهي ڪهاڻيون جن ۾ لفظن جو انگ 1000 کان وڌيڪ آهي، ان کي شارٽ اسٽوري (مختصر ڪهاڻي) چئجي ٿو.

فليش فڪشن جو دائرو

فليش فڪشن جي دائري ۾ Sudden Story (750 لفظن تي ٻڌل)، Short- Short story (300 لفظن تائين جي ڪهاڻي)، Drabble (پورن 100 لفظن جي ڪهاڻي)، -Fiction 55 (پورن 55 لفظن جي ڪهاڻي)، Dribble (پورن 50 لفظن جي ڪهاڻي) Twitterature (ڪي بورڊ جي 140 ڪريڪٽرس تي ٻڌل ڪهاڻي)،Six Word Story (ڇهن لفظن تي مشتمل ڪهاڻي) وغيره. اچي وڃن ٿيون.

لفظن جي ڳڻپ ڪانسواءِ ”1000 لفظن جي اندر اسڪيچ اسٽوري (هڪ خاڪي تي ٻڌل ڪهاڻي)، ڪارڊ اسٽوري (x66انچن جي ڪارڊ تي لکيل ڪهاڻي)، پام سائيز اسٽوري (هٿ جي تريءَ جيتري ڪاغذ تي لکيل ڪهاڻي)، سموڪ لانگ اسٽوري (سگريٽ پيئڻ جي عرصي جيتري ڪهاڻي)، وغيره. فليش فڪشن جي ڇٽيءَ هيٺ ايندڙ ڪجھ مشهور صنفون آهن.“ (2)

اصطلاح Flash Fiction جو لغوي ڇيد: لغت جي اعتبار کان انگريزي ٻوليءَ جو اصطلاح Flash Fiction ٻن لفظن Flash ۽ Fiction جي مرڪب صورت آهي. ”لفظ Flash جي معنيٰ ۽ مراد ٿيندي: ڪنوڻ، بجلي، چمڪارو، تاب، چمڪ، تجلو، شعاع، تجلو ٿيڻ، تيز روشنيءَ جو اوچتو اچڻ ۽ گم ٿي وڃڻ، چمڪاٽ، ڪنهن شيءِ وسيلي جهٽ پٽ تيز روشني وجهڻ.“ (3)

جڏهن تہ: ”لفظ Fiction جي معنيٰ ۽ مراد آهي: افسانوي ادب، قصو ڪهاڻي جيڪو حقيقي نہ هجي.“ (4) دي ورلڊ بوڪ انسائيڪلو پيڊيا ۾ افساني جي وصف هن ريت ڏنل آهي، تہ افسانو هڪ ادبي پارو آهي، جيڪو ڪنهن بہ حڪايتي انداز ۾ لکيل ٿئي ٿو: مگر خالصتن حقيقت تي مبني نہ آهي. هڪ ناول يا ننڍي ڪهاڻيءَ کي ”افسانو“ چئجي ٿو. (5)

اهڙيءَ طرح ”اصطلاح Flash Fiction جي معنيٰ ۽ مراد بيهي ٿي: هڪ يا ٻن صفحن تي ٻڌل انتهائي مختصر افسانوي ڪم- محدود لفظن جون ڪهاڻيون- اختصار تي مبني افساني جو قسم- وغيره.“ (6)

فليش فڪشن جي تاريخ :

عالمي ادب ۾ Tales, Fables ۽ Parables کي فليش فڪشن جو بنياد چيو وڃي ٿو. ”ايسپ فيبلس، جتاڪا، پنج تنتر فيبلس، سعدي شيرازيءَ جو بوستان و گلستان، فليش فڪشن جا وڏا مظهر مڃيا وڃن ٿا.“ (6)

Tale مان مراد فرضي يا خيالي قصو يا ڳالھ جو آهي-

Fable مان مراد اهي آکاڻيون جن جا مرڪزي ڪردار جانور، پکي پکڻ، پهاڙ، وڻ

پوتا، وغيره هجن-

Parable مان مراد اهو تمثيلي قصو، جنهن جي ظاهر ڪانسواءِ هڪ پوشيدي معنيٰ بہ ٿئي ٿي، جنهن جا ڪردار گھڻو ڪري بادشاه يا بزرگ ٿين ۽ انهيءَ ۾ ڪا نصيحت شامل هجي.

عباس ڪوريجي جي تحقيق مطابق: ”جديد ادب ۾ فليش فڪشن جي شروعات 1930ع ڌاري ٿي، جڏهن آمريڪن شارٽ- شارٽ اسٽوريز جي نالي سان هڪ مجموعو ڇپيو. سال 1992ع تائين شارٽ- شارٽ اسٽوريز ۽ فليش فڪشن جا اصطلاح گڏ هلندا رهيا، تان جو ان ڪانپوءِ ننڍڙين ڪهاڻين لاءِ فليش فڪشن جو اصطلاح معروف ٿيو.“ (7)

مسئلي جو بيان

موجوده دؤر ۾ فليش فڪشن ڪي نج اولهہ جي ادب طور پيش ڪري، ان کي ڪهاڻيءَ جي ٻن وڏين صنفن ناول ۽ شارٽ اسٽوريءَ (مختصر ڪهاڻيءَ) جو تسلسل ڪوٺيو پيو وڃي. ان سڄي بيان ۾ جڏهن فليش فڪشن جي تاريخ بيان ٿئي ٿي، تہ پراڻن قصن، ڪهاڻين، جيڪي پنهنجي رنگ ڍنگ ۾ اختصاري صورت ۾ هئا کي بنياد ڇيو وڃي ٿو.

جانورن، پکين ۽ پهاڙن جون آکاڻيون، ڳالهيون، بادشاهن جون آکاڻيون جن لاءِ ڇيو وڃي ٿو تہ، فليش فڪشن جي ابتدا انهن قصن ۽ آکاڻين کان ٿي آهي، تہ اهي سڀ سنڌي لوڪ ادب ۾ پڻ موجود آهن. جانورن جون آکاڻيون، بادشاهن ۽ بزرگن جون حڪمت ڀريون ڳالهيون، وتايي فقير ۽ ٻين درويشن جا ٽوٽڪا، لطيفا، نقل نظير، هڪ سٽ يا ڪجهہ لفظن ۾ بيان ٿيندڙ پهاڪا، چوڻيون، محاورا، ورجيسون سنڌي لوڪ ادب جو اساس آهن. اهڙيءَ صورت ۾ سنڌي ادب بہ اها دعوا ڪرڻ ۾ حق بجانب آهي، تہ فليش فڪشن جي شروعات ۾ سنڌي ادب جو حصو پڻ آهي، جڏهن يونان ۾ ايسپ فيبلس سرجي رهيون هيون، ان وقت سنڌ ۾ بہ جانورن، پکي پکڻن کي ڪردارن جي صورت ڏئي آکاڻيون ٺاهيون پئي ويون، اڄ بہ سنڌ جي ڀهراڙين ۾ ان قسم جون آکاڻيون هزارن جي تعداد ۾ موجود آهن.

چاڪاڻ تہ فليش فڪشن مان مراد، اختصار تي ٻڌل ڪهاڻيون آهن، ان ڪري موضوع جي مناسب سان هن مقالي ۾ اهو ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ويندي تہ سنڌي لوڪ ادب ۾ پڻ فليش فڪشن جا واضح مظهر موجود آهن.

مسئلي جي اهميت

انٽرنيٽ جي تيزيءَ سان ڦهلاءَ سبب فليش فڪشن جو ادبي قسم، جنهن ۾ ڪهاڻيون، ننڍي کان ننڍي صورت اختيار ڪنديون پيون وڃن، مقبول ٿي رهيو آهي.

گهڻن ماڻهن کي گهڻو پڙهڻ لاءِ وقت درڪار ناهي، ڪارپوريٽ دنيا وقت کي سوڙهو ڪري ڇڏيو آهي. شهري زندگيءَ ۾ سڄ ايرڻ ۽ لهڻ جو پتو ئي نہ ٿو پوي، ان صورت ۾ انسان گهري ٿو تہ ڪجهہ مسرت جون گهڙيون نڪري اچن، جنهن ۾ هو پنهنجي روحاني آسودگي حاصل ڪري سگهي، ان لاءِ ادب بهترين ذريعو آهي، ۽ پڙهندڙ ڊگهين ڪهاڻين بجاءِ اختصاري صورت جون ڪهاڻيون پڙهڻ کي ترجيح ڏئي ٿو.

جيئن تہ انٽرنيٽ جي طوفان ڪانپوءِ انگريزي ٻولي ان تي راڄ پئي ڪري، ان لاءِ انگريزيءَ جا اصطلاح ۽ لفظ هر هنڌ معروف ٿي وڃن ٿا، 'فليش فڪشن' جو اصطلاح بہ انهن مان هڪ آهي، جيڪو ننڍيءَ صورت جي ڪهاڻين لاءِ استعمال ڪيو پيو وڃي، اهڙيءَ صورت ۾ ان اصطلاح کي تہ تبديل نہ ٿا ڪري سگهون، البت ان سڄي لقاءَ ۾ تاريخي طور هڪ ڪردار ضرور ادا ڪري سگهجي ٿو، تہ فليش فڪشن جون اهي ابتدائي صورتون جيڪي هاڻي بہ سنڌي لوڪ ادب ۾ دستياب آهن، انهن کي نہ فقط مقامي سطح تي پر بين القوامي طور بہ پذيرائي ڏيارجي ۽ اها ڳالهہ پڻ ميرائجي تہ فليش فڪشن جا اوائلي اهڃاڻ سنڌي لوڪ ادب ۾ پڻ موجود آهن.

مسئلي جو سوال

ڇا فليش فڪشن جا اهڃاڻ سنڌي لوڪ ادب ۾ موجود آهن؟

هن تحقيقي مقالي جو بنياد فقط هڪ سوال تي رکيو ويو آهي، جنهن کي نظر ۾ رکي فليش فڪشن جي اوائلي صورتن کي سنڌي لوڪ ادب مان ثابت ڪيو ويندو، جنهن لاءِ فليش فڪشن بابت تحقيق ڪندڙ ان نڪتي تي اتفاق ڪن ٿا تہ: فليش فڪشن جي تاريخ دنيا جي قديم ادب جي هڪ ڪڙي آهي. دنيا جي مڙني قديم تهذيبن جي ادب ۾ فليش فڪشن جا اهڃاڻ ملن ٿا، ڇاڪاڻ تہ سنڌي تهذيب دنيا جي قديم ترين تهذيبن ۾ شمار آهي. ان دليل جي پيش نظر، سنڌي لوڪ ادب ۾ پڻ فليش فڪشن جا اهڃاڻ ڇِٽيءَ طرح موجود آهن.

”سنڌي لوڪ ادب ۾ ڳالهيون، جانورن جون آکاڻيون، بادشاهن جون آکاڻيون، حڪايتون،ڀِڪا/ چوڻيون، ورجيسون ۽ اصطلاح/ محاورا انسان پنهنجي ننڍڙائپ ۾ ڀريائين خارجي طاقتن کي محسوس ڪيو ۽ انهن کان متاثر ٿيو. بعد ۾ هن کي پنهنجي هستي ۽ طاقت جو شعور پيدا ٿيو ۽ هن خارجي طاقتن جي مقابلي لاءِ تجويزون سٽيون. انسان تي اول طبعي طاقتن جي هيبت طاري ٿي: گوڙ، طوفان، مينهن، جانور، نانگ بلائون وغيره، سندس واسطي جڻ آفتون هيون. آهستي آهستي هٿيارن ۽ هنرمنديءَ ذريعي ماڻهن جانورن، نانگن ۽ بلائن کي ماريو.“ ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ، وڌيڪ لکي ٿو تہ:”لوڪ ڪهاڻين ۾ کي ڪردار البت اهڙا آهن، جن جي تخيل جي ابتداءَ کي دورن

وار تقسيم ڪري سگهجي ٿو، ديو، پريون، جن وغيره ڪردار انساني تاريخ جي نسبتاً اوائلي دور جو يادگار آهن. اهو انسان جي محدود علم ۽ تجربي وارو دور هو، جڏهن اڃان هو فطرت جي طبعي واقعن ۾ فطري مشاهدي جي ماهيت کان بي خبر هو.“ (9)

سنڌي لوڪ ادب مان فليش فڪشن جا مثال

تحقيق جي سلسلي ۾ سنڌي لوڪ ادب مان جانورن جي آکاڻي يعني Fable پيش ڪجي ٿي، جنهن جي اختصار مان اندازو ٿيندو ته سنڌي لوڪ ادب ڪيڏو شاهوڪار آهي:

گَــندڻ جا ڪنڊا

”چون ٿا ته ڪنهن زماني ۾، پاڻيءَ جا جانور به ڳالهائيندا هئا.

هڪڙي ڏينهن، سيني مڇين جي بادشاهه هڪ مجلس ڪرائي، جنهن ۾ مڇي مڇيءَ جي ذات اچي گڏ ٿي ۽ هر هڪ پنهنجا ڏک سور پنهنجي بادشاهه جي اڳيان پيش ڪيا. بادشاهه هر هڪ جي ڳالهه ٻڌي، سڀ ڪنهن جو تدارڪ ڪندو ويو.

انهن مڇين ۾ گندڻ به موجود هو، جنهن کي ان زماني ۾ ڪنڊو بلڪل ڪونه هو، تنهن بادشاهه کي اٿي عرض ڪيو ته: بادشاهه سلامت! ٻين سمورين مڇين کي ڪنڊا آهن، جنهنڪري سولائيءَ سان پنهنجو پيٽ قوت حاصل ڪري سگهن ٿيون، مگر آءٌ ئي هڪڙي مڇي آهيان، جو مون ۾ هڪ به ڪنڊو نه آهي، جنهن سبب آءٌ سولائيءَ سان گهمي ڦري پيٽ گذر ڪري نٿو سگهان، تنهنڪري منهنجو عرض آهي ته مون کي ڪنڊا ملن. اها ڳالهه ٻڌي، بادشاهه آيل، سيني مڇين کي حڪم ڏنو ته: گندڻ کي هڪ هڪ ڪنڊو ڏيو. سيني مڇين گندڻ کي هڪ هڪ ڪنڊو ڏنو. ان ڏينهن کان پوءِ گندڻ ۾ ايترا ته ڪنڊا آهن، جنهن جو شمار ئي ڪونهي.“ (10)

سنڌي لوڪ ادب ۾ موجود مٿي ڏنل ڪهاڻيءَ ۾ 169 لفظن جو استعمال ڪيو ويو آهي، جيڪو هڪ طرف آکاڻيءَ جي اختصار کي واضح ڪري ٿو، ٻئي پاسي ان ۾ موجود اخلاقي نڪتا چٽائيءَ سان بيان ڪيل آهن. آکاڻي ’گندڻ جا ڪنڊا‘ فيبل جي دائري ۾ اچي ٿي، جيڪو فليش فڪشن جو اوائلي روپ آهي، ساڳيءَ ريت، هيءَ آکاڻي، فليش فڪشن جي بنيادي عنصر ”اختصار“ تي ٻڌل آهي. آکاڻيءَ ۾ ڪردار: مڇين جو بادشاهه، مڇيون ۽ گندڻ (مڇيءَ جو قسم) موجود آهن. هن آکاڻيءَ ۾ ڪهاڻيءَ جا بنيادي عنصر ”مڪالما“ پڻ پڙهي سگجن ٿا. ”بادشاه جي مجلس“ جي صورت ۾ آکاڻيءَ ۾ منظرنگاري به ڏسي سگهجي ٿي، جيڪو عنصر فليش فڪشن جي سونهن آهي. هن آکاڻيءَ رکڻ جو بنيادي مقصد فقط اهو ثابت ڪرڻ آهي، ته جڳن کان سنڌي ادب ۾ اهڙي قسم جون آکاڻيون شامل رهيون آهن، جن کي ”فليش فڪشن“ جو اوائلي

روپ مجيو وڃي ٿو.

اهڙيءَ ريت سنڌي لوڪ ادب مان نموني طور هڪ بادشاه جي آکاڻي پيش ڪجي ٿي، جيڪا بين الاقوامي طور Parable جو نمونو آهي. Parable جي مختصر تشريح ڪجھ هن ريت آهي ته:

”ڪنهن بادشاه جو هڪڙو خاص حجام هوندو هو، جيڪو هونئن ته سنئون سبتو ماڻهن جهڙو ماڻهو هو، پر حجامت ڪندي ڪندي، ڳالهين مٿان ڳالهين ۾ جو اچي پوندو هو، ته بس ٿي ڪين ڪندو هو... بادشاه کي به ايندو هو مزو، سو وينو هن جون اوپاريون لهواريون ڳالهيون ٻڌندو هو. حجام جي هڪڙي ڏاڍي عجيب عادت هوندي هئي، جنهن کان بادشاه کي ڪاوڙ به ڏاڍي ايندي هئي، پر هن کي عادت کان مجبور ۽ ڇريو سمجهي، ڪٽي ماٺ ڪندو هو. حجام جي عادت هئي، ته بادشاه جي سنوارت ٿاهيندي ٿاهيندي، ڪٿان جون ڳالهيون ڪٿان پيو آڻيندو هو ۽ ائين ڳالهائيندي ڳالهائيندي ڪونه ڪو موقعو ڪڍي بادشاه کي چوندو هو ته: سائين! منهنجو پٽ به اچي جوان ٿيو آهي، هزارن ۾ هڪڙو آهي... اوهان جي جئي بچي وڏي شهزادي به اچي سامائي آهي، جي مهر جي نظر ڪري شهزاديءَ جو سڱ ڪٽي منهنجي پٽ کي ڏيو، ته جيڪر منهنجو پٽ به اڏجي پوي ۽ شهزادي به وڃي شينهن ڪلهي چڙهي! حجام جي هيءَ ڳالھ ٻڌي، بادشاه کي ڪاوڙ هڪڙي پاسي ايندي هئي، ته کل ٻئي پاسي، ۽ ڪڏهن ڪڏهن، جڏهن هو چرچي يوڳ جي خيال ۾ هوندو هو، تڏهن کلي حجام کي چوندو هو ته: چڱو، پر هاڻي ڪجھ مهلت ڏي، ته آءٌ راڻيءَ ۽ شهزاديءَ سان صلاح ڪري وٺان.

ڪجھ ڏينهن ته اِهو قصو ائين هلندو رهيو. آخر هڪڙي ڏينهن بادشاه پنهنجي وزير سان صلاح ڪئي ۽ پڇيائينس ته: وزير، عقل جا وير! هيءَ مام ته پروڙي ڏي ته هن حجام مون کي گهڻي وقت کان ايڏو تنگ ڪيو آهي، سو آخر ڪهڙيءَ ڳالھ جي زور تي مون حاڪم کان سڱ جي گهر ٿو ڪري، وزير، بادشاه کان ويچار ڪرڻ جي موڪل ورتي.

ٻئي ڏينهن وزير، بادشاه کي ٻڌايو، ته جيئندا قبلا! هيءُ مئو ته دولت جو ٿي ٿي سگهي ٿو، جو حجام بادشاه کان سڱ گهري. مگر سوال آهي، ته ڪيئن خبر پوي ته هن وٽ ڪيتري دولت آهي، ۽ ڪٿي آهي!؟ آخر وزير، بادشاه سان صلاح ڪري، حجام جي گهر کي ڏاڙو هڻايو. ڏاڙيل حجام جي گهر کي ٻهاري ڏيئي ويا. وزير ۽ بادشاه سمجهيو، ته حجام جو ٻچڙو هاڻي ايتري جرئت ڪري نه سگهندو. پر ائين نه ٿيو. ٻئي ڏينهن حجام سنوارت ڪرڻ وقت جڏهن ترءَ تي پاڪي کي تکو ڪرڻ لڳو، تڏهن وري بادشاه کان ساڳيءَ طرح سڱ جي گهر ڪرڻ لڳو. ان وقت ته بادشاه وري به کلي هن کان مهلت گهري جند ڇڏائي.

ٻيءَ رات وزير ڇا ڪيو جو جنهن فرش مٿان ويهي حجام سنوارت ڪندو هو، اهو

رات وچ ۾ کوٽايائين. ڇا ڏسي ته مار! فرش هيٺان خزاني جون ديڳيون پوريون پيون آهن. وزير سمجهي ويو ته محلات ۾ اهو پوريل خزانو بادشاهه جي وڏن جو رکيل هو. هاڻي جڏهن حجام سنوارت ٺاهڻ لاءِ اچي انهيءَ هنڌ ويهندو هو، تڏهن قدرت سان مغز چرخ تي ويندو هئس ۽ بادشاهه کان سندس ڏيءَ جو سڱ گهرندو هو. وري جڏهن انهيءَ هنڌان اٿندو هو، تڏهن ماڻهن جهڙو ماڻهو. پوءِ ته هن اتان سڀ سون رپو کڍائي، وري رات وچ ۾ ئي فرش ٻڌائي ڇڏيو.

ٻئي ڏينهن دستور موجب حجام سنوارت ٺاهڻ آيو، تڏهن بادشاه سان ڪچيو ئي ڪين. آخر بادشاه چيس ته: تو منهنجي وڏهر ڏيءَ جو سڱ گهريو هو، ڀلا هاڻي تياري ڪر! حجام ڪي اچي ٿڙڪڻي لڳي، چپ خشڪ ٿي ويس، ڏڪندي ڏڪندي چيائين ته: بادشاه سلامت! هي ڇا پيا چئو؟ آءٌ اوهان جي ٻانهيءَ جو ٻار حجام، ڪٿي مان ڪٿي اوهين. بادشاه! مون اِئين سائين جن ڪي ڪيئن چيو هوندو! ائين اڏو گابرو به ٻه چار لفظ ڳالهائي، حجام ويچارو بيهوش ٿي ڪري پيو. بادشاه مٿس گلاب ۽ عطر ڇِٽڪاري ڪيس هوش ۾ آندو. ان ڏينهن کان پوءِ، وري ڪڏهن به حجام، بادشاه سان پنهنجي پٽ جي اڏجڻ ۽ شهزاديءَ جي شينهن ڪلهي چڙهڻ جي ڳالهه ڪا نه ڪئي. هڪڙي ڏينهن بادشاه

وزير کان پڇيو ته: وزير! اها آخر ڪهڙي ڳالهه هئي؟ وزير عرض ڪيو ته جيئندا قبلا! هيءُ سڀ دولت جو نشو آهي.“ (12)

سنڌي لوڪ ادب ۾ موجود ”دولت جو نشو“ بادشاهي دؤر جي آکاڻي آهي. هن آکاڻيءَ کي سنڌي لوڪ ادب ۾ Parable جو شروعاتي روپ چئي سگهجي ٿو ۽ مٿي بيان ڪيو ويو آهي ته Parable فليش فڪشن جي اوائلي صورت آهي، جنهن ۾ ڪهاڻيءَ جا مک عنصر پلاٽ، ڪردار، ڊائلاگ، واقعو، اسلوب، مرڪزي خيال ۽ اختتام اچي وڃن ٿا. جڏهن ته فليش فڪشن جو بنيادي عنصر ’اختصار‘ به هن آکاڻيءَ ۾ شامل آهي. اختصار جي حوالي سان هن آکاڻيءَ ۾ 632 لفظ استعمال ڪيا ويا آهن.

هن قسم جون هزارين آکاڻيون، سنڌي لوڪ ادب ۾ موجود آهن، جيڪي ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ پنهنجي سنڌي ادب جي اسڪيم ۾ لوڪ ڪهاڻيون- 6 جي نالي سان هڪ ڪتاب جي صورت ۾ به آنديون آهن. ’دولت جو نشو‘ آکاڻيءَ ۾ فليش فڪشن جو بنياد سمجهيو ويندڙ Parable جو گڻ، نصيحت پڻ آهي، جنهن ۾ آکاڻيءَ جو اختتام هڪ نصيحت ڀريي جملي سان ٿئي ٿو. آکاڻيءَ ۾ اهو سبق به آهي ته: ڪهڙيءَ ريت دولت جي ڪري ماڻهو پنهنجي آپي مان نڪري ويندو آهي. آکاڻيءَ جي پڄاڻي، ان سڄي مامري کي نهايت خوبصورت انداز سان انجام تي پهچائي ٿي. سنڌي لوڪ ادب ۾ جانورن ۽ بادشاهن جي آکاڻين سان گڏ ٽوٽڪا/ لطيفا/ نقل/ نظير پڻ فليش فڪشن جي اهڃاڻن مان هڪ آهن.

ٽوٽڪن/ لطيفن/ نقل/ نظيرن ۾ فليش فڪشن جا اهڃاڻ

ٽوٽڪا، لطيفا ۽ نقل نظير هميشه لوڪ ادب جو اثاثو رهيا آهن. زندگيءَ جي مسئلن کي کِلي منهن ڏيڻ جو نالو لطيفا ئي آهن. هر دؤر ۾ سماج اندر اهڙا ماڻهو پيدا ٿيا آهن، جن پوڳ جي صورت ۾ ڏاهپ جون ڳالهيون بيان ڪيون؛ مختصر لفظن ۾ ڪيل اهي ڳالهيون حقيقي طور پنهنجي اندر وڏي معنيٰ رکن ٿيون. انهن مختصر پر پراثر ڳالهين ۾ سنڌي لوڪ ادب ۾ موجود ٽوٽڪا، لطيفا ۽ نقل نظير آهن. وتايي فقير جو نالو، پنهنجي تز گفتن جي ڪري هر سنڌي ماڻهوءَ جي زبان تي عام آهي، ۽ پوءِ اسان ان مختصر ڳالهه يا جملي کي فليش فڪشن جي دائري ۾ آڻي سگهون ٿا. پڙهو وتايي فقير جو هڪ ٽوٽڪو، جنهن ۾ دانائيءَ جي نڪتي ڪانسواءَ دانائي سان اختصار پڻ آهي.

هڪ ڳالهه امان جي وس ۾ به آهي!

”ڪنهن ڪچهريءَ ۾ ڳالهه اچي چڙي ته سڀ ڪجهه الله سائينءَ جي وس ۾ آهي، ڪرڻ ڪرائڻ وارو پاڻ پروردگار آهي. روزي به سندس وس ۾ آهي. گهٽي ڏئي يا ٿوري. پاڻ رزاق آهي، سندس ئي حڪم سان دنيا جو ڪارخانو پيو هلي. وتايو فقير به ان ڪچهريءَ ۾ ويٺو هو. ڳالهيون جڏهن دنگ ٿيون ته امالڪ چيائين ته: جيڪي چئو ٿا سو سڀ سچ آهي، پر هڪڙي ڳالهه امان جي وس ۾ به آهي. ماڻهن پڇيو ته اها ڪهڙي ڳالهه آهي؟ فقير چيو ته اِهو امان جي مرضيءَ تي ڇڏيل آهي، وٽيس ته پَٽ رڌي، وٽيس ته ماني پچائي.“ (13)

”لطيفو، لفظ جامع لغات موجب مزيدار ڪهاڻيءَ جي معنيٰ ۾ به اچي ٿو.“ (14) وتايي فقير جو هيءُ ٽوٽڪو يا لطيفو فليش فڪشن جي معيار تي پورو لهي ٿو. هن ٽوٽڪي ۾ جتي ڪل خوشيءَ جو سامان ملي ٿو، اتي حڪمت ۽ دانائيءَ جو فلسفو به سمايل آهي. جيترو گهڻو هن ٽوٽڪي يا لطيفي تي غور ڪنداسين ته اسان کي ان جا نوان رخ نظر ايندا، جيڪي فليش فڪشن جو خاصو آهن. فليش فڪشن جي هڪ خوبي هيءَ به آهي ته سادن لفظن ۾ ڳالهه سمجهائي وڃي ٿي، جنهن جي شاهدي، وتايي يا سنڌ جي ٻين فقيرن جا سادا گفتا ڏين ٿا.

مختصر لفظن ۾ هڪ وڏي ڳالهه ڪرڻ پاڻ اندر وڏو هنر رکي ٿي، جيڪو هنر سنڌ جي لوڪ ادب ۾ ملي ٿو. وتايي جي مٿئين ٽوٽڪي ۾ ان جا اهڃاڻ واضح آهن. فليش فڪشن جي معيارن موجب، ان لطيفي جو ڇيد ڪجي ته نتيجا ڪجهه هن ريت سامهون ايندا: لطيفو، فليش فڪشن جيان هڪ واقعي تي ٻڌل آهي- لطيفو/ ٽوٽڪو فليش فڪشن جي اعليٰ صفتن ۾ شمار ڪري سگهجي ٿو- لطيفي/ ٽوٽڪي ۾ فليش فڪشن جي بنيادي معيار مطابق 1000 کان گهٽ لفظ آهن- هن لطيفي ۾پورا 100 لفظ شامل

آهن، جيڪا، فليش فڪشن جي مشهور صنف ’ڊريبل‘ (سؤ لفظن جي ڪهاڻي) ٿيو پوي- لطيفي ڪي پڙهڻ لاءِ فليش فڪشن جي ثانوي معيار (هڪ سيڪنڊ هڪ لفظ) موجب 100سيڪنڊ درڪار هجڻ گهرجن- يعني هڪ منٽ ۽ 40 سيڪنڊن ۾ پڙهندڙ ڪي سوچ جي سمنڊ ۾ غوطا ڪارائي ٿو- لطيفي ۾ ڪردارن جا مڪالما طاقتور آهن- لطيفي ۾ فليش فڪشن جيان مسئلو، انتها ۽ پڇاڙيءَ ۾ ان جو حل موجود آهي.اهڙيءَ ريت لطيفن ڪانسواءِ سنڌي پهاڪا ۽ چوڻيون پڻ سنڌي لوڪ ادب مان فليش فڪشن جو وڏو ثبوت آهن.

سنڌي پهاڪا ۽ چوڻيون

فليش فڪشن جي وڏي خوبي يا ڀيريون عنصر اختصار آهي، جنهن ڪانپوءِ ڪجھ مبصرن جي راءِ مطابق:

“Some flash fiction possesses a unique literary quality, e.g. the ability to hint at or imply a larger story.” (15)

(ڪجھ فليش فڪشن ۾ اها انوکي ادبي خوبي آهي، ته اهو هڪ وڏيءَ ڪهاڻيءَ ڏانهن اشارو ڪري ٿو.)

”ٿورن لفظن ۾ هڪ وڏيءَ ڪهاڻيءَ ڏانهن اشارو...“ انهيءَ نڪتي ڪي سامهون رکندي، جڏهن سنڌي ٻوليءَ جي لوڪ ادب تي نظر ڪجي ٿي ته: اهڙيون ڪيتريون ئي صنفون ملن ٿيون،جن ۾ مختصر لفظن ۾ وڏيون ڪهاڻيون سمايل آهن. انهن ادبي صنفن ۾ ”پهاڪا ۽ چوڻيون“ اهم حيثيت والارين ٿيون. فليش فڪشن، اختصاري ڪهاڻين جو وڻ آهي، جنهن جون ڪيتريون ئي لامون آهن: يا چئي، جنهن جي هيٺان ڪهاڻين جون مختلف صنفون اچي وڃن ٿيون. سنڌي لوڪ ادب ۾ پهاڪا ۽ چوڻيون ان جو حسن آهن، انهن جي پويان موجود ڪهاڻيون سماج جي عڪاسي ڪندي ملن ٿيون. سماج جي تصوير چٽيندڙ هڪ پهاڪو تحقيق ۾ شامل ڪري، ان جي پويان لڪل ڪهاڻي به لکجي ٿي، جيئن فليش فڪشن جي ان دائري ۾ داخل ٿي سگهون، جنهن ۾ ٻڌايو ويو آهي ته فليش فڪشن مختصر لفظن ۾ وڏي ڪهاڻيءَ ڏانهن اشارو ڪندڙ هوندو آهي.

پهاڪن ۽ چوڻين جي پويان لڪل ڪهاڻيون

چورن مٿان مورَ (پهاڪو)

”چون ٿا ته: ڪن چورن، چوري ڪري، جهنگ ۾ سامان لاٿو. جڏهن ورهائڻ شروع ڪيائون، تڏهن هڪڙو سونو هار به ڪڍي، ميدان تي رکيائون. وڻ تي مور ويٺو هو، جنهن جي نظر وڃي هار تي پيئي، سو لامارو ڏيئي، اهو هار کڻي ويو، تنهن تي چورن

مان هڪڙي ائين چيو.

مطلب: جڏهن ڪو، ناجائز طريقي سان، ڪا شيءِ هٿ ڪري ٿو ۽ پوءِ ڪو ٻيو ماڻهو، ڪانئس اها شيءِ (سچي يا اڌ) ڪٽي وڃي ٿو، تڏهن ائين چئبو آهي.“ (16)

چورن- مٺان- مور: هن پهاڪي ۾ ٽي لفظ شامل آهن، جيڪو هڪ پاسي سماج جي نفسيات کي ظاهر ڪري ٿو، ته ٻئي طرف فليش فڪشن جو اعليٰ نمونو پڻ آهي، جنهن ۾ مختصر ترين لفظن ۾ هڪ وڏي ڪهاڻي سمائي پئي آهي. پهاڪي: ’چورن مٺان مور‘ جي پويان موجود ڪهاڻيءَ ۾ پڻ 79 لفظ آهن، پر هن پهاڪي جي ٽن لفظن پويان پورو داستان لڪي سگهجي ٿو. ٻين لفظن ۾ اهي ٽي لفظ هڪ وڏيءَ ڪهاڻيءَ ڏي اشارو ڪري رهيا آهن. ثابت ٿي رهيو آهي ته سنڌي ادب ۾ فليش فڪشن جا جوهر ڪهڙيءَ ريت هر هنڌ ٽڙيل پکڙيل آهن.

مٿي ذڪر ڪيل فليش فڪشن جي ان نموني ۾ جتي پراڻين ڪهاڻين جيان سبق يا نصيحت ملي ٿي، اتي ڪهاڻيءَ جا ٻيا عنصر به چٽا ٿي بيهن ٿا، جن ۾ پلاٽ، ڪردار، مڪالما، واقعو، اسلوب، ۽ اختتام شامل آهن. پهاڪن جي پويان لڪل ڪهاڻين کي جهڙيءَ ريت محققن ظاهر ڪيو آهي، ان ڪم جي يقينن ساراهه ٿيڻ گهرجي. ”چوٽيءَ ۾ لڪل فليش فڪشن“ جي سلسلي ۾ هڪ چوٽي پيش ڪجي ٿي، جنهن ۾ پڻ سڌيءَ ريت سنڌيءَ سماج جي نفسيات ظاهر ٿئي پئي ۽ انهن لفظن جي پويان لڪل ڪهاڻي به ظاهر ٿئي ٿي.

ڏيءُ پاڙي، اندر ساڙي، ڏيءَ دور ڪائي چُور. (چوٽي)

”چون ٿا ته ڪنهن ماڻهوءَ پنهنجي ڏيءُ، پاڙي ۾ پرڻائي ته جيئن اکين آڏو هجي. پهريائين ته گهوٽ ڪنوار، پاڻ ۾ کير کنڊ هئا، پر پوءِ جيئن دستور آهي ته ٻه ٺڪر به پيا ٺهڪن، تنهن ڪري وانگر بعضي کُهرا ڪپرا پوندا هئا. هڪڙيءَ پاڙي واريءَ وڃي ڇوڪريءَ جي ماءُ کي ٻڌايو ته تنهنجيءَ ڌيءَ کي مڙسس ڏاڍو ماريو آهي.“ مطلب ته ڳالهه هجي يا نه، ته به اُها، يا ڪا ٻي پاڙي واري، شرير عورت، ڪنوار ماءُ جا ڪن پريندي رهي. ويتر جڏهن ڏيٽس پيڪين ويئي ۽ وَرَ جي نيڪي نه ڪيائين، تڏهن اها حالت ڏسي، ماءُ جا آندا سڙڻ لڳا. اتي هڪڙيءَ ويتل مائيءَ چيو ته: ”ڏيءُ پاڙي، اندر ساڙي، ڏيءُ دور، ڪائي چُور (چُوري).“ (17)

هن چوٽيءَ جو مطلب آهي ته پاڙي جي ٿوري گهٽي ڳالهه ٻڌي به پيو پيءُ ماءُ کي ڏک ٿيندو، پر ڏور پنڌ سبب، جهڙي تهڙي ڳالهه ٻڌڻ ۾ ئي ڪانه ايندي. پهاڪي جيان هن چوٽيءَ ۾ به فليش فڪشن جا اهڃاڻ واضح طور موجود آهن. ”پهاڪي ۽ چوٽيءَ ۾ بنيادي فرق هيءُ آهي ته پهاڪي ۾ معنيٰ ڳجهي هوندي آهي، جڏهن ته چوٽي سڌي معنيٰ

رکي ٿي. " (18) پهاڪي جيان متي چاڻايل چوڻيءَ ۾ بہ فليش فڪشن جا مظهر چٽيءَ ريت موجود آهن. سادن لفظن ۾ بيان ڪجي تہ پتو پوندو، هيءَ چوڻي پنهنجي پويان هڪ وڏي ڪهاڻي رکي ٿي. ان ڪهاڻيءَ جي لفظن جي ڳڻپ ڪجي تہ 115 بيهن ٿا. ايڊيٽنگ جي هنر سان ان کي گهٽ وڌ لفظن ۾ بہ آڻي سگهجي ٿو، پر چاڪاڻ تہ فليش فڪشن مان مطلب ئي مختصر ترين لفظن ۾ڪهاڻيءَ جو بيان آهي، تہ ڪنهن بہ صورت ۾ ڪهاڻيءَ کي طول نہ ٿو ڏئي سگهجي: جڏهن تہ 9 لفظن تي ٻڌل هيءَ چوڻي پنهنجي پويان هيڏي ساري ڪهاڻيءَ کي سانڍي ويٺي آهي، جنهن کي عالمي درجي جو فليش فڪشن چئي سگهجي ٿو. چوڻيءَ جي پسمنظر ۾ شامل ڪهاڻيءَ ۾ جتي لوڪ ڏاهپ جو نڪتو ملي ٿو، اتي ڪل خوشيءَ جو سامان پڻ موجود آهي. فليش فڪشن جي بنيادي عنصرن جيان هن ڪهاڻيءَ جي خاصيت بہ اختصار آهي. ان ڪان علاوه ڪهاڻيءَ ۾ ڪردار، مڪالما، واقعو وغيره بہ اچيو وڃن، پر هتي تحقيق جو نڪتو، چوڻيءَ جي پويان لڪل ڪهاڻي آهي، يا انهن لفظن ڏي ڏيان ڏيڻ گهرجي، جيڪي هڪ وڏيءَ ڪهاڻيءَ ڏانهن اشارو ڪن ٿا.

نتيجو

موضوع سنڌي لوڪ ادب ۾ 'فليش فڪشن' جا اهڃاڻ ' جي اڪيڙ مان نتيجو ظاهر ٿئي ٿو تہ، جڏهن عالمي سطح تي 'فليش فڪشن' جي تاريخ جا پيرا ڪڍجن ٿا، تہ سنڌي لوڪ ادب بہ ان ۾ ياڳي پائيوار آهي. سنڌي لوڪ ادب ۾ فليش فڪشن جا اهڃاڻ چٽائيءَ سان موجود آهن.

حوالا:

1. https://www.thoughtco.com/what-is-flash-fiction-2990523
2. Flash Fiction FAQs" (Writers digest) January 25, 2011.
3. لڪياري، قلندر شاه. آڪسفورڊ، انگريزي سنڌي ابتدائي لغت. (پهريون ڇاپو). ڪراچي آڪسفورڊ يونيورسٽي پريس، سال 2006ع. ص 327
4. ساڳيو، ص 326
5. عرساڻي، شمس الدين. آزاديءَ کانپوءِ سنڌي افسانوي ادب جي اوسر. پهريون ڇاپو. ڄامشورو: انسيٽيوٽ آف سنڌالاجي سنڌ يونيورسٽي، 1982ع. صفحو 11.
6. Dictionary. Com "Flash fiction", Accessed September, 29, 20017.
7. ڪوريجو، عباس. جديد ڪهاڻي فن ۽ موضوع. قمبر: ڪنول پبليڪيشن، 2015ع. صفحو 12. حوالو نمبر 05، صفحو
8. بلوچ، نبي بخش خان، ڊاڪٽر لوڪ ڪهاڻيون-1. ايڊيشن پهريون. ڄامشورو: سنڌي ادبي بورڊ، 1960ع. صفحو 01
9. بلوچ، نبي بخش خان، ڊاڪٽر لوڪ ڪهاڻيون-6 ايڊيشن ڇهون. ڄامشورو: سنڌي ادبي بورڊ،

2000ع، صفحو 19.

10. Web Admin. "Difference between Fable and Parable." (Difference between. Com) November 6, 2012. Accessed October 14, 2017.

11. حوالو نمبر 09. صفحو 22.

12. طاهرزادو، ولي محمد. وتايو فقير. پهريون ايڊيشن. ڄامشورو: سنڌي ادبي بورڊ، 1982ع. صفحو 04.

13. بلوچ، نبي بخش، ڊاڪٽر. (جامع سنڌي لغات }جلد ٽيون{ حيدرآباد: سنڌي لئنگويج اٿارٽي. 2007ع. صفحو 233.

14. Ashley Chantler. (Why Flash Fiction? Because of a Parrot and a Porn Star, Of Course) Smoke long Quarterly. 2016. Accessed 28 October, 2017.

15. سنڌيلو، عبدالڪريم. پهاڪن جي پاڙ. ڄامشورو: سنڌي ادبي بورڊ. 2016ع. صفحو 02.

16. حوالو ساڳيو، صفحو 33.

17. جيٽلي، مرليڌر. سنڌي پهاڪا ۽ محاورا. ڪنڊيارو: روشني پبليڪيشن. 1994ع. صفحو 31.